

Яковлев Максим Володимирович
Гісем Іван Іванович

Визначення поняття «контролю» у сфері медіа як інструменту зовнішньої політики Росії

УДК 327.2

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.28>

Яковлев Максим Володимирович
кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародних
відносин,
керівник НОЦ «Школа політичної
аналітики»

Національного університету
«Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2, Київ,
Україна
ORCID: 0000-0001-7774-3513

Гісем Іван Іванович
старший викладач кафедри
міжнародних відносин
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2, Київ,
Україна
ORCID: 0009-0000-3709-1629

Нині наукових досліджень агресивної політики Росії щодо України, у яких робляться спроби досягнення ненависті до України та всього українського як невід'ємної складової російської ідентичності – не бракує. Разом з тим, потребує переосмислення цілий пласт досліджень щодо імперського характеру Росії, адже вони є цілком компліментарними до аналізу її зовнішньої політики. На нашу думку, розпочинати цей процес необхідно з уточнення та перегляду їхнього понятійно-категоріального апарату. Мета статті полягає в тому, щоб визначити поняття «контроль» у сфері медіа як інструменту зовнішньої політики Російської Федерації. Дослідницький підхід статті ґрунтується на елементах пошукового дослідження та критичного дискурс-аналізу. Автори показують, у яких значеннях і контекстах використовується слово «контроль» у публікаціях авторів з соціально-поведінкових і гуманітарних дисциплін, які конкретні дії вважаються набуттям контролю, а також пропонують, які аспекти його сфери вжитку потребують подальшого визначення та уточнення. Також автори надають можливу схему аналізу контролю як явища для подальших досліджень. Зокрема, автори стверджують, що спроби Росії контролювати Україну в різний спосіб є багатовимірним явищем. Відповідно, під час застосування поняття «контроль» у наукових розвідках слід мати на увазі, що різні його виміри можуть складати багатовимірні комбінації. У публікаціях трапляються приклади, коли автори не вдаються до пояснення значення слова «контроль», а виходять з припущення про те, що це слово є зрозумілим читачеві, і відтак вони одразу переходять до аналізу випадків контролю чи його проявів. Своєю чергою, контроль проявляється у можливостях наглядати за людьми, втілюється у прагненнях моделювати поведінку людей так, щоб вона відповідала запитам тих, хто його здійснює. Модифікація інформаційного простору є одним із способів контролю через зміну поведінки людей. Досліджуючи контроль, слід враховувати, за допомогою яких конструктів він здійснювався і за допомогою яких мовних засобів реалізовувався.

Ключові слова: міжнародні відносини, зовнішня політика Росії, медіа, ЗМІ, медійний простір, інформаційний простір, гібридна агресія, інформаційна безпека.

Вступ. Наукових досліджень агресивної політики Росії щодо України, у яких робляться спроби досягнення ненависті до України та всього українського як невід'ємної складової російської ідентичності – не бракує. Повномасштабна війна Росії проти України вочевидь стимулювала дедалі глибший аналіз російсько-українських взаємин. Нині не спостерігається брак уваги до певних тем, підходів чи методологій. Разом з тим, потребує переосмислення цілий пласт досліджень, зокрема літературознавчих, щодо імперського характеру російської літератури, адже вони є цілком компліментарними до аналізу зовнішньої політики РФ після розпаду СРСР. На нашу думку, розпочинати цей процес необхідно з уточнення та перегляду їхнього понятійно-категоріального апарату.

Якщо розглядати сукупність дій Росії в Україні (зокрема у сфері медійного простору) як способи підкорення, ми в той чи інший спосіб використовуватимемо поняття «контроль». Адже, як вважає Гаррі Гертц, дослідник концептів і методолог, «категоризувати означає імпліцитно чи експліцитно мати концепт» [13, с. 29]. Це, за його словами, дозволяє краще структурувати матеріал і робити на його основі теоретизування [13, с. 27]. У межах цього матеріалу ми не будемо занурю-

вати читача в аналіз «контролю» як концепту. Натомість ми розглянемо вживання цього слова у різних контекстах суспільствознавчих і гуманітарних досліджень.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити поняття «контроль» у сфері медіа як інструменту зовнішньої політики Російської Федерації. Досягнення цієї мети вимагає вирішення таких **завдань**: 1) з'ясувати, в яких значеннях і контекстах використовується слово «контроль» у публікаціях авторів з соціально-поведінкових і гуманітарних дисциплін; 2) виявити, які конкретні дії у медійному просторі з боку Росії можуть бути саме спробами набуття контролю; 3) виокремити, які аспекти сфери вжитку поняття «контроль» щодо інших концептів і категорій потребують подальшого визначення та уточнення.

Методи дослідження. Наведені у статті приклади використання слова «контроль» у різних публікаціях з соціально-поведінкових і гуманітарних наук сформовані за принципом *вибірки зручності* (англ. *convenience sampling*). Відтак наведені тексти дослідників є елементами неімовірнісної (англ. *non-probabilistic*) вибірки та не претендують на репрезентативність [14]. Тож, дослідницький підхід у цій статті ґрунтується на елементах пошуко-

вого дослідження (англ. *exploratory study*), в якому «дослідження (англ. *exploration*) дуже пов'язане з досвідом і наміром дослідника» [10, с. 1707]. Варто зауважити, що англійський термін *exploration*, окрім «дослідження», також має значення «розвідування» і «пошук». Це добре відображає нашу стратегію – пошук прикладів використання слова «контроль», які б дозволили визначити цей концепт для подальших досліджень. У безпосередній роботі з текстами ми використовували елементи критичного дискурс-аналізу (англійською відомий за усталеною аббревіатурою CDA) як підгалузі дискурс-аналізу, яку розвивали Н. Феркляф, Р. Водак, Т. ван Дейк, адже «критичний аналіз підвищує обізнаність щодо стратегій, які використовуються для встановлення, підтримки та відтворення (а)симетричних відносин влади, як це відбувається за допомогою дискурсу» [19, с. 183].

Результати. Професор Університету Міннесоти Філіпс Шивелі у своєму підручнику про проведено політологічних досліджень, який з 1980-го по 2005-ий рік мав шість перевидань, рекомендує таке: «хоча в соціальних науках завжди потрібно думати над і працювати з одновимірними концептами, може бути також зручно скласти разом різні виміри в експліцитно [курсив оригіналу] багатовимірні комбінації» [17, с. 37]. З огляду на це наше перше припущення полягає у тому, що російське панування над Україною в різні історичні періоди було (і лишається) багатовимірним явищем. Тож, відповідно, опираючись на наведену цитату з Ф. Шивелі, у пошуках прикладів застосування поняття «контролю» ми матимемо на увазі, що різні виміри можуть складати багатовимірні комбінації.

У книзі Стюарта Рассела «Сумісний з людиною: штучний інтелект і проблема контролю», що була видана українською мовою 2020-го р., оригінальне видання англійською – на рік раніше, йдеться про різні проблеми, які можуть постати перед людством у процесі розвитку штучного інтелекту [4]. У контексті нашого розгляду звернімо увагу на тему книги, відображену в самій назві, у тому числі й мовою оригіналу – the problem of control. Хоча автор не дає визначення поняттю «контроль» у своїй книзі, він вказує на його складники через потенційні загрози від розвитку штучного інтелекту. Розділ 4 книги С. Рассела називається «Зловживання ШІ» [4, с. 138], і один з його перших підрозділів називається «контроль вищої поведінки» [4, с. 140]. Перше речення цього підрозділу таке: «коли з'явилися можливості для нагляду, наступний крок – моделювання вашої поведінки таким чином, щоб вона влаштовувала тих, хто запроваджує дану технологію» [4, с. 140]. Звісно, ми даруємо перекладачеві вживання російнізму «дана» щодо технології, але для розуміння контексту треба зазначити, що у попередньому підрозділі

йдеться про те, що першими етапами у зловживанні ШІ може бути його застосування для нагляду і вербування [4, с. 138–139]. Тож, як резюмує автор у розділі «Зловживання ШІ»: «Більш витончений спосіб зміни людської поведінки – модифікація їхнього інформаційного середовища так, аби вони вірили в певні речі і вирішували відповідно» [4, с. 141].

Наведений приклад дозволяє говорити про те, що контроль як явище багатовимірне і комплексне може проявлятися у можливостях нагляду за людьми. Наступним кроком може бути моделювання поведінки так, щоб вона відповідала запитам того, хто цей контроль здійснює. При цьому «модифікація інформаційного простору», як пише С. Рассел, є більш виточеним методом, бо вона змінює поведінку людини на основі віри. Це напряду стосується медіа, оскільки вони спроможні формувати інформаційний простір, через просування тих чи інших наративів навіювати певні переконання тощо.

Наведений приклад з книги про ШІ стосується вочевидь і «контролю» у соціальних науках. Розглянемо наступний приклад з праці професора Єльського університету Тімоті Снайдера «Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка». У ній він кілька разів згадує поняття «контрольована демократія» [3, с. 383], проте так і не дає визначення цьому феномену. Перший раз – коли розповідає про прихід В. Путіна до влади внаслідок кулуарних домовленостей з Б. Єльциним на тлі терактів у Росії, що стали причиною до початку Другої чеченської війни. «Так і з'явився новий тип політики, відомий тоді як “контрольована демократія”. Росіяни сягнули в цій політиці досконалості, а відтак експортували її» [3, с. 54], – пише він. Так розпочинається абзац з відступом після історії про те, як В. Путін прийшов до влади після того, як «у вересні 1999 року в російських містах вибухнуло кілька бомб, і сотні російських громадян загинули» [3, с. 53], згадок про Другу чеченську війну і відставку Єльцина та підтримку ним кандидатури Путіна [3, с. 53]. Друга згадка стосується ролі російської радикальної націоналістичної партії «Родина». За словами Тімоті Снайдера, «у російський “контрольованій демократії” “Родина” існувала для того, щоб віднайти виборців від комуністичної партії на користь групи, якій довіряв Путін» [3, с. 108]. Третя й остання згадка міститься у розділі, присвяченому подіям в Україні 2013–2014 рр.: «Ще Янукович намагався створити “контрольовану демократію” на російський манір. Він посадив одну зі своїх основних опоненток до в'язниці, а відтак зробив усе, щоб ухвалити закон, який унеможливив би балотування іншого» [3, с. 134].

Як уже згадувалося вище, Т. Снайдер не дає визначення “контрольованій демократії”, тому звертаємо увагу на його вживання: 1) спершу

через опис подій або причин, які до цього явища призвели (звісно, з урахуванням того, що його значення видається автору відомим своїм читачам); 2) наведення прикладів того, де його (це поняття на позначення явища) можна застосувати іще, до яких явищ, і 3) де і як воно (це явище) проявляється. Для дослідження виділеної нами царини у подальшому актуальнішим є питання про те, як поняття експортується до інших країн.

Розглянемо також суміжні приклади, які, здавалось би, не стосуються предмету нашого дослідження, однак дають визначення «контролю» у широкому значенні.

«Сі воскрешає те, що Мао намагався знищити, – історичну пам'ять про імперське минуле Китаю. Мао був іконоборцем – Сі плекав ностальгію. Мао зруйнував порядок і посіяв хаос безперервної революції – Сі покликався на конфуціанський моральний порядок для збереження контролю та заохочення до конформізму», – пише у своїй книзі «Поля битв. Боротьба за захист вільного світу» Герберт Макмастер, генерал-лейтенант збройних сил США (у відставці), радник з національної безпеки президента США Дональда Трампа у 2017–2018 рр. [2, с. 134]. Зокрема, у розділі під назвою «Одержимі контролем: комуністична партія Китаю як загроза свободі та безпеці» автор розкриває, що під «контролем» розуміється як внутрішня політика («партійні зусилля, спрямовані на запобігання інакодумству і на збереження контролю через кооптацію і примус» [2, с. 104]), так і зовнішня («спроби партії придушити свободу людини і поширити авторитарний контроль не обмежуються кордонами Китаю. Ця держава поєднує кооптацію та пропаганду для просування своєї політики і світогляду» [2, с. 105]). У наведених прикладах Г. Макмастер також виходить з того, що саме слово «контроль» читачеві зрозуміло, тож він не вдається до пояснення поняття «контролю», але показує його практичну реалізацію за напрямками зовнішньої та внутрішньої політики в Китаї. Як ми зазначили на початку статті в описі методології, підбірка наших текстів є ілюстративною, виконаною за принципом вибірки доступності, відповідно ми не претендуємо на якусь репрезентативність ужитку поняття «контроль», однак ми бачимо, що «контроль» може використовуватися авторами як поняття, значення якого цілком зрозуміло для читачів. Вочевидь, якщо говорити на тему контролю Росією за медіа в Україні, то базове розуміння, про що йдеться, аудиторія матиме, однак нам важливо опрацювати це поняття з тим, щоб у подальших наших розвідках його можна було застосувати до дослідження саме зовнішньополітичної діяльності Росії у медійній сфері в Україні.

У 2022 р. вийшла книга «Психологія тоталітаризму» професор клінічної психології Гентського університету (Бельгія) і практикуючого психоана-

літика Маттіас Десмета [11]. В ній автор критикує заходи, які вживалися урядами багатьох країн світу під час пандемії COVID-19 [11]. Він стверджує, що нині наука використовується мало не як підґрунтя для тоталітарної ідеології, а сучасна західна культура взагалі опинилася у глухому куті [11, с. 8]. У контексті нашої статті цікавим є те, що предметний покажчик цієї книжки містить слово «контроль» у таких контекстах: контроль з боку натовпу, контроль у цифрових взаємодіях, дедалі більша відраза (англ. *growing compulsion*) до контролю, шкода від контролю, ідеологія як сила, яка організовує контроль, втрата контролю, нова моральність (англ. *new morality*) і сам «контроль» [11, с. 217].

Переказувати детально вживання кожного з наведених контекстів контролю у книзі ми не будемо, проте зауважимо, що, згідно з автором, 1) контроль може здійснюватися різними агентами, приміром, натовпом; 2) контроль протиставляється свободі в тому розумінні, що він може бути шкідливим і до нього виникає відраза; 3) контроль може проявлятися в різних сферах, зокрема і в цифрових комунікаціях; 4) контроль може бути заснований на чомусь – приміром, на «новій моральності» чи на якійсь ідеології. Якщо екстраполювати, то всі ці аспекти релевантні до контролю Росією над пострадянським простором у цілому і над медіа в Україні зокрема. Варто зауважити, що думку про те, що надмірна зарегульованість і встановлення дедалі більших правил (як прояв контролю) є шкідливим для поступу суспільства, висловлюють й інші дослідники та мислителі, як, приміром, Девід Гребер у книзі про «утопію правил» та шкоди від бюрократизації [15]. У контексті ж нашої тематики на це можна поглянути під іншим кутом (і це заслуговує на окремий розгляд), з позиції критики урядом Росії будь-яких заходів, спрямованих на протидію російській пропаганді через ЗМІ, що їх російські можновладці оголошують наступом на свободу слова, відтак маніпулюючи різними поняттями.

Реалізація контролю Росією над країнами, які вона вважає або сферою свого впливу, або не визнає за ними право на самостійне й окремішне існування, відбувалася (і відбувається) як на основі ідеологічних засад, так і за допомогою низки різних методів. Так, український видавець і мислитель-консерватор Руслан Халіков у своїй книзі 2022 р. «Повстання проти секулярного світу» в розділі про сучасні контрсекулярні проекти пише про проєкт «русского міру» [так подано в оригіналі] та інтеграцію пострадянських територій. За його словами, після розпаду СРСР росіяни мали «два тренди розуміння майбутнього РФ. Перший варіант полягав у інтеграції Росії до західного проєкту з подальшим вступом до загальноєвропейських структур» [7, с. 157], однак «прихильники другого

варіанту розвитку подій не були готові відмовитися від центрального місця Росії в новому інтеграційному проєкті» [7, с. 158]. Він полягає у відмові від євроінтеграційного курсу і проявляється в концепції «русского міра», яка, згідно з автором, є дуже привабливою ідеєю і має «великий мобілізаційний потенціал», бо несе у собі різні смисли, в тому числі й культурні та етичні [7, с. 158].

Якщо Р. Халіков акцентує на інтеграційних процесах Росії, то український історик і політолог Василь Ткаченко «Росія: ідентичність агресора», пише про «примушування до «спільної долі»» [5, с. 50], цитуючи при цьому слова російського публіциста О. Проханова: «Росія – це не проєкт, це доля» [5, с. 50]. З наведених прикладів ми бачимо, що «інтеграція», «спільна доля» слугують поясненням потреби у контролі, а також виправданням дій з набуття цього контролю. Отже, контроль над медіа як інструмент зовнішньої політики Росії вочевидь слід розглядати й на основі яких ідеологічних підстав подається як виправдання та обґрунтування такої політики.

Коли ми говоримо про контроль над якимось простором, то слід також звернути увагу і на дефініювання цього простору. Професорка славістики Університету Райса (Г'юстон, США) Ева Томпсон у своїй книзі «Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм» пише, що «образливі вигадки про те, що російські домініони залишилися під владою Москви добровільно, проявляються у таких висловлюваннях, як «країни Варшавського пакту», «комуністичні країни» і «Росія та її численні національності. Тоді як постколоніальні вчені деконстрували поняття «Британської Співдружності», стосовно Росії такий процес навіть не розпочато» [6, с. 62]. Позиції Є. Томпсон суголосна позиції української дослідниці Галини Зеленько, яка у своїй науковій публікації пише, що «світопорядок Z полягає у відновленні Росією свого впливу на просторі, який часто (і дуже помилково) все ще називають «постсовєтським», і який включає в себе колишні совєтські республіки, розташовані як в Європі, так і в Азії, що має засвідчити повернення Росії статусу супердержави і одного з центрів нового багатопольярного світу» [1, с. 264]. З одного боку, можна сказати, що визначення Росією якогось простору як свого і є частиною виправдання та обґрунтування контролю над ним, а з іншого – маємо зафіксувати, що на увагу під час досліджень контролю заслуговує і те, за допомогою яких конструктів здійснювався контроль, а тим більше його реалізація мовними засобами – у тому числі і через назви структур, в яких вирішальну роль відігравала б Росія.

Оскільки ми вже перейшли до побіжного розгляду мовних засобів контролю, слід також врахувати і *контроль через ярликування*, для якого Росії в Україні потрібні були свої медійні майданчики.

Одним із способів «боротьби за контроль над дискурсом» [8, с. 359], як пише у своїй книзі «В обіймах імперії. Література й імперський дискурс від наполеонівської до постколоніальної доби» канадський науковець Мирослав Шкандрій, була «демонізація українського національного руху внаслідок пов'язування його з варварським селянством» [8, с. 364]. Способи реалізації цієї стратегії М. Шкандрій ілюструє на прикладі п'єси і роману Михайла Булгакова «Біла гвардія», тому детально ми не будемо їх тут розбирати. Важливим для нашого обговорення контролю як явища є те, що способом його реалізації є *демонізація опонента*, яким для Росії в усі часи виступав український національний рух. Для постійного підкріплення демонізації Росія потребувала медійні майданчики в Україні, щоб мати здатність навіювати свої наративи і відтак схилати до вигідних собі дій її населення.

Крім того, варто згадати про два методологічні зауваження, що стосуються вжитку поняття «контроль», але і будь-якого іншого поняття: 1) подібні/синонімічні за значенням поняття; 2) поняття-антоніми. У межах цієї статті ми не ставили за завдання детально проаналізувати ці питання, але без побіжної згадки про них і без накреслення подальших напрямків досліджень наш розгляд вжитку поняття «контроль» у суспільно-поведінкових і гуманітарних публікаціях буде неповним. Щодо першого – візьмімо, наприклад, близьке за значенням поняття «гегемонія». Можна припустити, що якщо аналізувати *дискурс* контролю чи *дискурс* гегемонії, то за деякими позиціями вони будуть дуже подібними. Як пише німецький дослідник Мартін Нонгоф, дискурси можна розуміти як «множину окремих актів продукування смислів (нім. *Sinnproduktionsakte*)» [16, с. 302]. Варто зауважити, що в його публікації, присвяченій саме гегемонії, маємо багато подібностей між цим поняттям та поняттям «контроль». Це заслуговує на подальше дослідження, особливо через порівняння понять, їх використання і підходів до їх дослідження.

Щодо другого – зробімо припущення, що антонімом до контролю є свобода, особливо якщо говорити про (гео)політичну свободу якоїсь країни. У такому випадку ми постаємо перед досить складною проблемою визначення «свободи». Як пише професор історії ідей Орхуського університету (Данія) Ганс-Йорген Шанц у своїй доповіді «Свобода», це поняття не має одного значення, адже «[уявлення про те, що] слово «свобода» має однозначне ключове значення (дан. *kernbetydning*) є ні чим іншим, як ілюзією» [18, с. 8]. Далі він додає: «шукати фіксоване, однозначне і чітко окреслене ключове значення такого слова як «свобода» – це марудна й безсенсовна справа» [18, с. 10].

Звісно, не всі науковці й мислителі настільки категоричні. Приміром, видатний філософ Іса

Берлін у своїй праці «Дві концепції свободи», розрізняє негативну свободу, тобто свободу від чогось, і позитивну свободу – свободу для [12]. Двадцять років тому Ян Картер опублікував статтю, у якій наголошував на тому, що дуже часто економісти та політичні філософи ігнорують розмежування між *свободою* та *свободою вибору* [9]. Звісно, якщо будь-який науковець для цілей свого дослідження вимушений був би давати визначення антоніма до його ключових категорій, наукові праці суттєво збільшилися би в обсязі. Разом з тим, для цілей наших подальших досліджень і розгляду того, як Росія набувала контролю над медіа в Україні (і того, як це було частиною зовнішньої політики Росії на пострадянському просторі взагалі), варто визначити, а яким мав би бути стан, протилежним до такого контролю? Як мали би виглядати свобода *від* такого контролю? Звідси випливають наступні питання про те, які дії слід було вжити для досягнення такої свободи, як ці дії мали би обґрунтовуватися тощо.

Висновки: 1) спроби Росії контролювати Україну в різний спосіб є багатовимірним явищем, відповідно, під час застосування поняття «контроль» у наукових розвідках слід мати на увазі, що різні його виміри можуть складати багатовимірні комбінації; 2) у публікаціях трапляються приклади, коли автори не вдаються до пояснення значення слова «контроль», а виходять з припущення про те, що це слово є зрозумілим читачеві, і відтак вони одразу переходять до аналізу випадків контролю чи його проявів; 3) контроль як явище багатовимірне і комплексне проявляється у можливостях наглядати за людьми, втілюється у прагненнях моделювати поведінку людей так, щоб вона відповідала запитам тих, хто цей контроль здійснює; 4) модифікація інформаційного простору є одним із способів контролю через зміну поведінки людей так, щоб вони вірили у певні речі й на основі такої віри (або переконань) ухвалювали відповідні рішення; 5) у дослідженнях контролю як явища можлива така схема: а) спершу описуємо події або наводимо причин встановлення контролю; б) наводимо приклади того, де контроль як поняття на позначення обраного для дослідження явища може бути застосований іще – до яких явищ, і, пов'язане з цим – в) демонструємо, де і як такий контроль проявляється; 6) якщо контроль над медіа в інших державах розглядати як складову зовнішньої політики Росії, то слід аналізувати виправдання та обґрунтування такої політики, в тому числі й на основі яких ідеологічних підстав вона здійснюється; 7) досліджуючи контроль, слід враховувати, за допомогою яких конструктів він здійснювався і за допомогою яких мовних засобів реалізовувався.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є 1) порівняльний аналіз поді-

бностей і відмінностей між поняттями «контроль» і «гегемонія» через дослідження їх використання в контексті і підходів до їх дослідження; 2) визначення стану, протилежного до контролю Росією над медіа в Україні, того, які дії слід було вжити для досягнення такого стану, як ці дії мали би обґрунтовуватися тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зеленюк Г. Світопорядок Z. / Удавана Росія: імітація величі і могутності. Зеленюк Г. (наук. ред.). Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2024. С. 264–283.
2. Макмастер Г. Поля битв. Боротьба за захист вільного світу. Пер. з англ. Н. Коваль. Київ: Наш Формат, 2023. 424 с.
3. Снайдер Т. Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка. Пер. з англ. Г. Герасим. Львів: Човен, 2020. 392 с.
4. Стюарт Р. Сумісний з людиною: штучний інтелект і проблема контролю. Пер. з англ. В. Зенгви. Київ: Форс Україна, 2020. 416 с.
5. Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2016. 256 с.
6. Томпсон Е. Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм. Пер. з англ. М. Торчинська. Київ: Наш Формат, 2023. 384 с.
7. Халіков Р. Повстання проти секулярного світу. Київ: Вид-во Руслана Халікова, 2022. 186 с.
8. Шкандрій М. В обіймах імперії. Література й імперський дискурс від наполеонівської до постколоніальної доби. Пер. з англ. П. Тарашук. Київ: Комбук, 2023. 488 с.
9. Carter I. Choice, freedom, and freedom of choice. *Social Choice and Welfare*. 2004. №. 22. P. 61–81. <https://doi.org/10.1007/s00355-003-0277-z>
10. Casula M., Rangarajan N., Shields, P. The potential of working hypotheses for deductive exploratory research. *Quality and Quantity*, №. 55. 2021. P. 1703–1725. <https://doi.org/10.1007/s11135-020-01072-9>
11. Desmet M. The Psychology of Totalitarianism. Trans by E. Vanbrabant. London: Chelsea Green Publishing, 2022. 231 p.
12. Berlin, I. Two Concepts of Liberty, in: *Liberty* (2nd ed.) ed. by Henry Hardy. 2002. P. 166–217
13. Goertz G. *Social Science Concepts: A User's Guide*. Princeton: Princeton University Press, 2006. 296 p.
14. Golzar J. , Noor S. , Tajik O. Convenience Sampling. *International Journal of Education & Language Studies*, Vol.1. №.2. 2022. P. 72–77. doi:10.22034/ijels.2022.162981
15. Graeber D. *The Utopia of Rules. On Technology, Stupidity, and the Secret Joy of Bureaucracy*. London: Melville House, 2015. 261 p.
16. Nonhoff M. Hegemonieanalyse: Theorie, Methode und Forschungspraxis. *Handbuch Sozialwissenschaftliche Diskursanalyse*. Band 2: Forschungspraxis. 3. Auflage. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008. S. 299–331.
17. Phillips Shively W. *The Craft of Political Research*. Upper Saddle River: Prentice Hall, 2005. 176 p.
18. Schanz H.-J. *Frihed*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2012. 59 s.

19. Tenorio E. H. Critical discourse analysis, an overview. *Nordic Journal of English Studies*. Vol. 10. №. 1. 2011. P. 183–210.

REFERENCES:

1. Zelenko, H. (2024). Svitoporiadok Z. / Udavana Rosiia: imitatsiia velychi i mohutnosti [Pretended Russia: imitation of greatness and power]. Zelenko H. (nauk. red.). Nizhyn: Vydavets Lysenko M. M., P. 264–283. [in Ukrainian].
2. McMaster, H. (2023). Polia bytv. Borotba za zakhyst vilnoho svitu [Battlefields. The fight to defend the free world]. Per. z anhl. N. Koval. Kyiv: Nash Format. 424 p. [in Ukrainian].
3. Snyder, T. (2020). Shliakh do nesvobody: Rosiia, Yevropa, Ameryka [The path to unfreedom: Russia, Europe, America.]. Per. z anhl. H. Herasym. Lviv: Choven. 392 p. [in Ukrainian].
4. Stewart, R. (2020). Sumisnyi z liudynoiu: shtuchnyi intelekt i problema kontroliu [Human-Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control]. Per. z anhl. V. Zenhvy. Kyiv: Fors Ukraina, 416 p. [in Ukrainian].
5. Tkachenko, V. (2016). Rosiia: identychnist ahresora: monohrafiia [Russia: the identity of the aggressor]. Kyiv: VTs "Akademiia". 256 p. [in Ukrainian].
6. Tompson, E. (2023). Trubadury imperii. Rosiiska literatura i kolonializm [Troubadours of the Empire. Russian Literature and Colonialism]. Per. z anhl. M. Torchynska. Kyiv: Nash Format. 384 p. [in Ukrainian].
7. Khalikov, R. (2022). Povstannia proty sekuliarnoho svitu [Uprising against the secular world]. Kyiv: Vyd-vo Ruslana Khalikova. 186 p. [in Ukrainian].
8. Shkandrii, M. (2023). V obiimakh imperii. Literatura y imperskyi dyskurs vid napoleonivskoi do postkolonialnoi doby [In the Embrace of the Empire. Literature and Imperial Discourse from the Napoleonic

to the Postcolonial Period]. Per. z anhl. P. Tarashchuk. Kyiv: Kombuk. 488 p. [in Ukrainian].

9. Carter, I. (2004). Choice, freedom, and freedom of choice. *Social Choice and Welfare*. 22. P. 61–81. <https://doi.org/10.1007/s00355-003-0277-z>
10. Casula M., Rangarajan N., Shields, P. (2021) The potential of working hypotheses for deductive exploratory research. *Quality and Quantity*, 55. P. 1703–1725. <https://doi.org/10.1007/s11135-020-01072-9>
11. Desmet, M. (2022). The Psychology of Totalitarianism. Trans by E. Vanbrabant. London: Chelsea Green Publishing, 231 p.
12. Berlin, I (2002). Two Concepts of Liberty, in: *Liberty* (2nd edn) ed. by Henry Hardy. p 166–217
13. Goertz, G. (2006). *Social Science Concepts: A User's Guide*. Princeton: Princeton University Press. 296 p.
14. Golzar J., Noor S., Tajik O. (2022). Convenience Sampling. *International Journal of Education & Language Studies*, Vol. 1. I. 2. P. 72–77. doi: 10.22034/ijels.2022.162981
15. Graeber, D. (2015). *The Utopia of Rules. On Technology, Stupidity, and the Secret Joy of Bureaucracy*. London: Melville House. 261 p.
16. Nonhoff, M. (2008). Hegemonieanalyse: Theorie, Methode und Forschungspraxis. *Handbuch Sozialwissenschaftliche Diskursanalyse. Band 2: Forschungspraxis*. 3. Auflage. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. S. 299–331.
17. Phillips Shively, W. (2005). *The Craft of Political Research*. Upper Saddle River: Prentice Hall. 176 p.
18. Schanz, H.-J. (2012). *Frihed*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag. 59 s.
19. Tenorio, E. H. (2011). Critical discourse analysis, an overview. *Nordic Journal of English Studies*. Vol. 10. I. 1. P. 183–210.

Defining the concept of “control” in the media as an instrument of Russian foreign policy

Yakovlyev Maksym Volodymyrovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Head of Department of International
Relations,
Director of School for Policy Analysis
National University of Kyiv-Mohyla
Academy
Hryhoriia Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7774-3513

Gisem Ivan Ivanovych

Senior Lecturer at the Department
of International Relations
National University of Kyiv-Mohyla
Academy
Hryhoriia Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0000-3709-1629

There is no shortage of studies of Russia's aggressive policy towards Ukraine, in which attempts are made to comprehend hatred of Ukraine and everything Ukrainian as an integral component of Russian identity. At the same time, a whole layer of research on the imperial character of Russia needs to be reconsidered, because they are fully complementary to the analysis of its foreign policy. In our opinion, it is necessary to begin this process by clarifying and revising their conceptual and categorical apparatus. The purpose of this article is to define the concept of “control” in the media sphere as an instrument of the foreign policy of the Russian Federation. The research approach of the article is based on elements of exploratory research and critical discourse analysis (CDA). The authors show in what meanings and contexts the word “control” is used in publications by authors from socio-behavioral and humanitarian disciplines, what specific actions show the acquisition of control, and also suggest which aspects of its sphere of use require further clarification. The authors also develop a scheme for analyzing control as a phenomenon for further research. In particular, the authors argue that Russia's attempts to control Ukraine in various ways are a multidimensional phenomenon. Thus, when using the concept of “control” in scientific research, one should keep in mind that its different dimensions can form multidimensional combinations. There are examples in publications when the authors do not resort to explaining the meaning of the word “control”, but derive from the assumption that this word is understandable to the reader, and therefore they immediately proceed to the analysis of cases of control or its manifestations. In turn, control is manifested in the possibilities of supervising people, embodied in the aspirations to model people's behavior so that it meets the needs of those who exercise it. Modification of the information space is one of the methods of control through changing people's

behavior. When studying control, it is necessary to take into account the constructs through which it was carried out and the linguistic means by which it was implemented.

Key words: *international relations, Russia's foreign policy, media, mass media, media landscape, information space, hybrid aggression, information security.*